

บทที่ 3

ภูมิหลังอำเภออัมพวาและภูมิหลังวงไทยบรรเลง

อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นชุมชนเก่าแก่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมการแสดงดนตรีไทยมาตั้งแต่ยุคก่อนจนกระทั่งยุคปัจจุบัน ดังปรากฏในประวัติชุมชนและความเป็นมาของวงไทยบรรเลง ดังนี้

ภูมิหลังอำเภออัมพวา

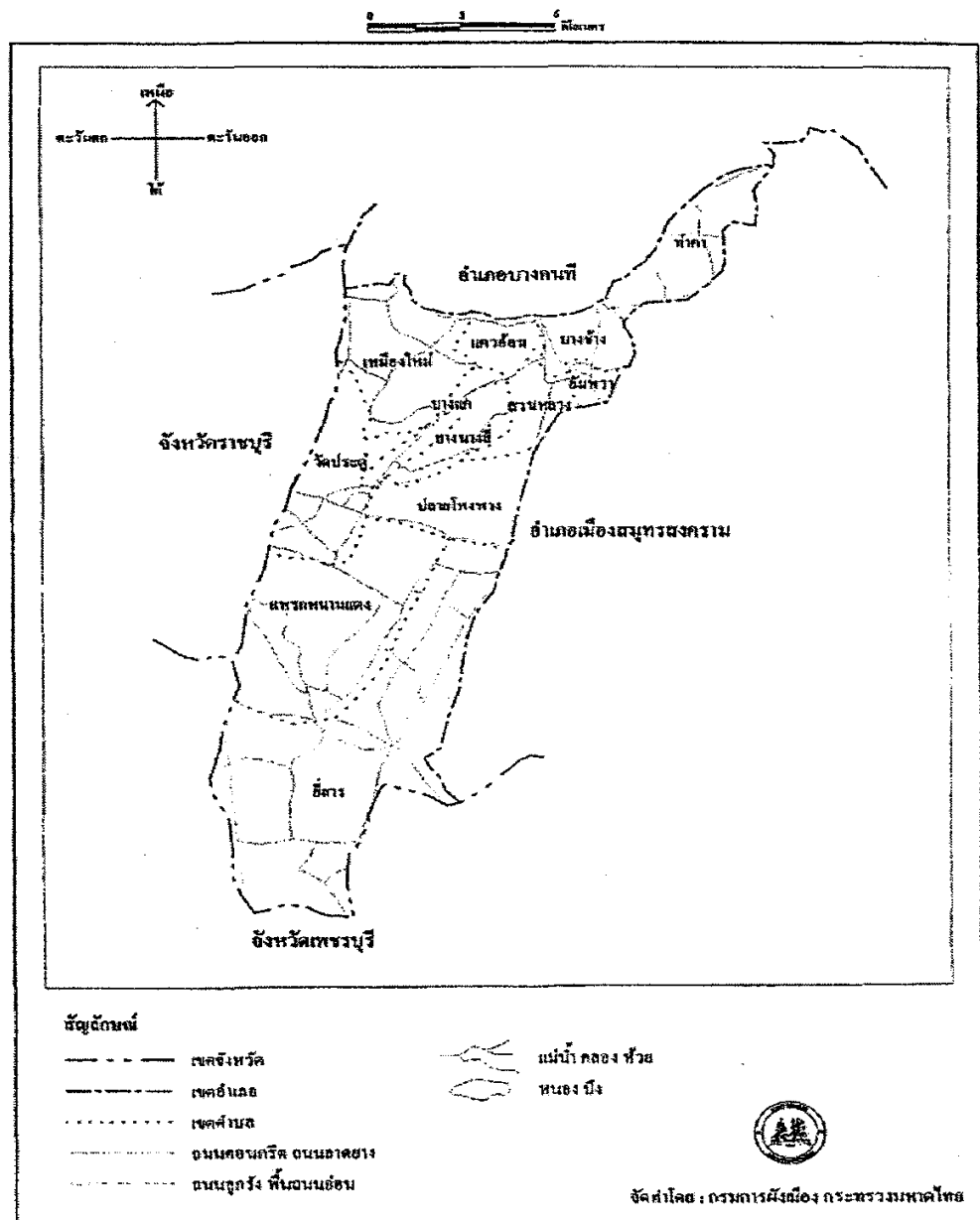
อำเภออัมพวามี ชื่อเดิมว่า บางช้างหรือแขวงบางช้าง เป็นชุมชนเก่าตั้งอยู่ในที่ดอน ซึ่งเกิดจากการทับถมของลำน้ำที่คดเคี้ยวไปมาก่อนจะไหลลงทะเล ชุมชนอัมพวามีความสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยโดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งยังเป็นชุมชนแหล่งกำเนิด อัครศิลปินด้านศิลปะการแสดงดนตรีไทย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญ ประการหนึ่งของท้องถิ่น ชุมชนอัมพวามีภูมิหลัง ดังนี้ (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2538, หน้า 80)

อำเภออัมพวายุคอดีต

หลักฐานทางโบราณคดีแสดงร่องรอยความเป็นมาชุมชนเก่าแก่ของอำเภออัมพวา ได้แก่ การค้นพบซากเสากระโดงเรือ และภาชนะดินเผาในสมัยราชวงศ์ถังตอนปลายถึงสมัยราชวงศ์ซ้องและราชวงศ์หยวน ที่ลำแม่น้ำอ้อมอันเป็นแม่น้ำสำคัญที่เมืองคูบัวและราชบุรี หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เคยเป็นเมืองท่าที่มีเรือสินค้าแล่นผ่านมาจากปากน้ำ และเป็นที่ตั้งถิ่นฐานพร้อมกับเกิดชุมชนขึ้น (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2538, หน้า 80)

บริเวณที่มีความเก่าแก่ในเขตอำเภออัมพวาอีกแหล่งหนึ่ง คือ ชุมชนเขาชีสาร์ ซึ่งค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีสำคัญ ที่บ่งชี้ถึงความเป็นแหล่งชุมชนเก่าแก่ ได้แก่ เนินดินซึ่งมีร่องรอยที่อยู่อาศัยและเศษภาชนะดินเผา เครื่องภาชนะเคลือบทั้งของจีนและญวน

นักโบราณคดีระบุว่า น่าจะมีการตั้งถิ่นฐานในชุมชนเขายี่สารนี้ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 18 และเริ่มมีการอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น ในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 นอกจากนี้สิ่งที่ยังคงปรากฏเป็นหลักฐานอีกอย่าง เช่น วัดเก่าแก่ พระสถูปเจดีย์ เสาหินทรายสีแดง เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2538, หน้า 82)

ภาพ 1 อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

ที่มา. จากแผนที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม (หน้า 52), โดย กระทรวงมหาดไทย กรมการผังเมือง, 2546, กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.

อำเภออัมพวาสมุทรสาครนิไทย อำเภออัมพวา มีชื่อเดิมว่า “แขวงบางช้าง” เป็นชุมชนในเมืองแม่กลองปรากฏหลักฐานความสัมพันธ์กับเมืองหลวงในสมัยต่าง ๆ คือ

1. สมัยกรุงศรีอยุธยา หลักฐานเก่าแก่ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของเมืองแม่กลองในฐานะหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออกกับกรุงศรีอยุธยา คือ กฎหมายตราสามดวง พระอัยการ นายทหารหัวเมือง ซึ่งตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยกล่าวถึงตำแหน่งผู้ปกครองเมืองแม่กลองว่า มีราชทินนามพระสมุทรสงคราม (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 33)

เอกสารจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศ ที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่น ชาวโปรตุเกส ชาวฮอลันดา อังกฤษและฝรั่งเศส ได้กล่าวถึงเมืองสมุทรสงคราม ถึงการเข้ามาติดต่อค้าขายและผ่านเมืองใหญ่กว่าเมืองท่าจีน (สมุทรสาคร) ว่า เมืองดังกล่าวตั้งอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง น้ำในเมืองนี้เป็นน้ำจืดใช้ดื่มได้ (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 32)

สมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172-2199) เมืองแม่กลองจัดเป็นหัวเมืองชั้นตรี ขึ้นกับเมืองราชบุรี แขวงบางช้างเป็นชุมชนเล็ก ๆ มีความเจริญทางการค้าและการเกษตร ในสมัยนี้ปรากฏหลักฐานว่า แขวงบางช้าง มีตลาดค้าขายชื่อว่า “ตลาดบางช้าง” มีนายตลาดบางช้างเป็นผู้เก็บอากรขนอนตลาด นายตลาดคนนี้เป็นสตรีมี นามว่า “น้อย” ต่อมาได้รับพระราชทานนามบรรดาศักดิ์เป็นท้าวแก้วผลึก ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นต้นตระกูล วงศ์ราชินิกุลบางช้าง (ประพิน ออกเวหา, 2535, หน้า 13)

ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เมืองแม่กลองได้แยกออกจาก เมืองราชบุรี แขวงบางช้างจึงเป็นส่วนหนึ่งของเมืองแม่กลองแต่นั้นมา และสันนิษฐานว่า เมืองแม่กลองน่าจะเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสมุทรสงครามตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ หรือในสมัยสมเด็จพระบรมโกศใน ช่วง พ.ศ. 2265 - พ.ศ. 2299 แต่ไม่สามารถระบุแน่นอนว่าเป็นปีใด (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 34)

2. สมัยกรุงธนบุรี เมืองแม่กลองมีความสัมพันธ์กับพระเจ้ากรุงธนบุรี ในสมัยพระองค์กำลังรวบรวมกำลังพลต่อสู้กับข้าศึกพม่า โดยโปรดฯ ให้ชาวจีนจาก ชลบุรี ระยอง กาญจนบุรี และราชบุรี รวบรวมพลตั้งเป็นกองทหารรักษาค่าย ที่ค่าย บางกุ้ง ซึ่งค่ายนี้

เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการทำสงครามกับพม่า จนพระองค์สามารถรบได้ชัยชนะเหนือข้าศึกที่ค่ายบางกุ้งนี้ เมื่อ พ.ศ. 2311 (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 39-40)

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อำเภอมัฒปวามีความเกี่ยวเนื่องกับราชวงศ์จักรีอย่างใกล้ชิดตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เนื่องจากกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นชาวอัมพวา และอัมพวายังเป็นสถานที่ประสูติของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นอกจากนี้สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 2 ก็เป็นเลือดเนื้อเชื้อไขของชาวอัมพวาอีกด้วย หลักฐานโบราณสถานของอำเภอมัฒปวา ที่แสดงถึงความสัมพันธ์และความสำคัญของอำเภอมัฒปวา ได้แก่

3.1 วัดอัมพวันเจติยาราม เป็นวัดที่กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สร้างถวายแด่พระมารดาของพระองค์ ตั้งอยู่ที่ตำบลอัมพวา อำเภอมัฒปวา และสถานที่ ดังกล่าวนี้เดิมเป็นสถานที่ ที่ประสูติของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

3.2 วัดจุฬามณี ตั้งอยู่ในตำบลบางช้าง อำเภอมัฒปวา เป็นสถานที่สำคัญเกี่ยวกับราชวงศ์จักรี เนื่องจากบริเวณหลังวัดแห่งนี้เป็นสถานที่ประสูติของพระชนก-ชนนี ของกรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 1 นับว่าเป็นดินแดนต้นกำเนิดราชินิกุลบางช้าง ซึ่งต่อมาพระประยูรญาติของพระองค์ได้รับพระราชทานนามสกุล ณ บางช้าง และยังเป็นต้นตระกูลอื่น ๆ อาทิ ชูโต แสงชูโตที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น และสถานที่บริเวณวัดจุฬามณียังเป็นสถานที่ประสูติของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 2 เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขณะทรงดำรงตำแหน่งแม่ทัพสมักรุงธนบุรี (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2542, หน้า 131-132)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมหัวเมืองราชบุรี เมืองกาญจนบุรี เมือง เพชรบุรี เมืองปราณบุรี เมืองประจวบคีรีขันธ์ และเมืองสมุทรสงคราม เข้าด้วยกันเป็นมณฑลราชบุรี และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดการเสด็จประพาสเมืองสมุทรสงครามถึง 4 ครั้ง ซึ่ง

การเสด็จประพาสครั้งที่ 3 พ.ศ. 2447 นั้น เป็นการเสด็จประพาสต้น ได้เสด็จยังที่ว่าการอำเภออัมพวา

ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกแขวงบางช้างขึ้นเป็นอำเภอ เรียกว่าอำเภออัมพวา เมื่อ พ.ศ. 2458 ส่วนบ้านบางช้างกลายเป็นตำบลหนึ่งในเขตปกครองของอำเภออัมพวา และ พ.ศ. 2459 พระองค์มีพระบรมราชโองการ ให้ทางราชการเปลี่ยนคำว่า เมืองเป็น “จังหวัด” ทว่าราชอาณาจักร เมืองสมุทรสงครามจึงเปลี่ยนเป็น จังหวัดสมุทรสงครามนับแต่นั้นมา (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 43-50)

อำเภออัมพวายุคปัจจุบัน

อำเภออัมพวาเป็น 1 ใน 3 อำเภอของจังหวัดสมุทรสงครามตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดสมุทรสงคราม ห่างจากจังหวัดประมาณ 36 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 170.164 ตารางกิโลเมตร นับเป็นอำเภอที่มีเนื้อที่มากที่สุดของจังหวัดสมุทรสงคราม และมีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอบางคนที ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอเมืองสมุทรสงครามและทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอปากท่อและอำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี

ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะของอำเภออัมพวาเป็นพื้นที่ชายทะเลอ่าวไทย เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง พื้นที่มีลักษณะลาดเทลงสู่อ่าวไทย แม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านตอนเหนือของพื้นที่ คือ แม่น้ำแม่กลอง ก่อนที่จะไหลเข้าสู่เขตพื้นที่อำเภอเมืองสมุทรสงครามไปออกอ่าวไทย นอกจากนี้มีแม่น้ำอ้อมเป็นเส้นกั้นเขตอำเภออัมพวากับอำเภอบางคนที ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือ และแม่น้ำอ้อมจะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำแม่กลองอีกครั้ง นอกจากนี้ยังมีคลองต่าง ๆ อีกจำนวนมากในพื้นที่ประมาณ 143 คลอง แม่น้ำและลำคลองที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดของชาวอัมพวา ได้แก่

1. แม่น้ำแม่กลอง ต้นน้ำเกิดจากแกว่น้อยและแกวใหญ่ในจังหวัดกาญจนบุรี ไหลผ่านจังหวัดราชบุรี อำเภอบางคนที อำเภออัมพวาแล้วไหลลงสู่อ่าวไทยที่อำเภอเมืองสมุทรสงคราม ช่วงที่ไหลผ่านพื้นที่อำเภออัมพวาเป็นช่วงสั้น ๆ ทางตอนเหนือของอำเภอแม่น้ำแม่กลอง ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า เป็นแม่น้ำหนึ่งในเบญจสุทธี-

คงคา ซึ่งประกอบด้วย แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรี น้ำในแม่น้ำทั้ง 5 สายนี้ใช้เป็นน้ำในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 6 สมัยรัตนโกสินทร์ (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 87)

น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ไหลจากแม่น้ำแม่กลองนี้เป็นน้ำจากบริเวณหน้าวัดดาวดึงษ์ ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา เหตุที่เลือกแม่น้ำแม่กลองบริเวณหน้าวัดดาวดึงษ์เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ อาจเนื่องจาก ชื่อ “ดาวดึงส์” มีความหมายสื่อถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่ 2 ในสวรรค์ 6 ชั้น (วิมล ไทรนันทวล, 2543, หน้า 135)

2. แม่น้ำอ้อม แยกจากแม่น้ำแม่กลองที่อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี แล้วไหลมาบรรจบกับแม่น้ำแม่กลองอีกครั้งที่ตำบลเหมืองใหม่ก่อนจะไหลเป็นเส้นกั้นเขตอัมพวากับอำเภอบางคนที บริเวณแม่น้ำอ้อมนี้มีร่องรอยวัดเก่าแก่ตามฝั่งของลำน้ำที่แสดงความเป็นชุมชนเก่าแก่

3. คลองอัมพวา แยกจากแม่น้ำแม่กลอง ตำบลสวนหลวง ไหลลงไปลงแม่น้ำแม่กลองบริเวณตำบลอัมพวา มีความยาว 7 กิโลเมตร

4. คลองประชาชื่น แยกจากแม่น้ำแม่กลอง ตำบลสวนหลวง ไหลลงไปทางใต้ไปบรรจบกับคลองขุดคอนจั่นที่ตำบลขันแตก มีความยาว 6 กิโลเมตร

5. คลองวัดประคู้ แยกจากแม่น้ำอ้อมที่ตำบลเหมืองใหม่ ไหลลงไปทางใต้ เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดราชบุรีและสมุทรสงคราม มีความยาว 16 กิโลเมตร คลองสายนี้เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง

6. คลองขุดก้านันสมบุรณ์ แยกจากคลองขุดน้อยที่ตำบลปลายโพรงไปบรรจบกับคลองยี่สาร ตำบลยี่สารมีความยาว 8 กิโลเมตร

7. คลองปลายโพรง แยกจากคลองบางแคที่ตำบลบางนางลี่ ไหลลงแม่น้ำแม่กลองบริเวณตำบลสวนหลวงมีความยาว 8 กิโลเมตร

8. คลองยี่สาร เริ่มจากคลองขุนก้านันสมบุรณ์ ตำบลยี่สาร ไหลลงแม่น้ำบางตะบูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ช่วงที่ไหลในเขตอำเภอ อัมพวามีความยาว 6 กิโลเมตร

แม่น้ำและคลองสำคัญจำนวนมากหลายสาย มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวอัมพวา เพราะชาวอัมพวาใช้แม่น้ำลำคลองเพื่อการคมนาคม และบริโภค รวมทั้งประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำอ้อม และคลองอัมพวา อันเป็นที่ตั้ง

ถิ่นฐานของชาวสวนผลไม้ จนมีการเรียกขานชื่อที่รู้จักในสมัยก่อนว่า “บางช้างสวนนอก” คู่กับ “บางกอกสวนใน” คือ บริเวณพื้นที่บางใหญ่ บางกรวย การเรียกขานชื่อคู่กันดังกล่าว น่าจะมีสาเหตุมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่คล้ายคลึงกันของพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำอ้อมและ คลองอัมพวาบริเวณบางช้าง อันเป็นบริเวณที่ดอนเกิดจากการทับถมของดินในลำน้ำที่ คดเคี้ยวไปมาก่อนไหลลงทะเล กับพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเขตบางใหญ่ บางกรวย อันเป็นบริเวณที่ดอนเกิดจากการทับถมของดินในลำน้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ชาวบ้านใน ชุมชนทั้งสองมีอาชีพหลักในการทำสวนผลไม้เหมือนกัน (ประพิณ ออกเวหา, 2535, หน้า 13)

ลักษณะภูมิอากาศ อำเภออัมพวามีพื้นที่ติดชายทะเลอ่าวไทย มีภูมิอากาศแบบ ร้อนชื้น ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมอย่างเต็มที่ ด้านฤดูกาลแบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือน พฤศจิกายนมีฝนชุกระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือน ตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศ จะหนาว เย็นเป็นระยะ ๆ และฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงกลางเดือนพฤษภาคม ระยะนี้จะมี ลมประจำถิ่นพัดมาจากอ่าวไทยทำให้อากาศไม่ร้อนอบอ้าว บางครั้งมีฝนตกต่อเนื่อง

การปกครอง อำเภออัมพวาแบ่งพื้นที่การปกครองเป็น 12 ตำบล ได้แก่ ตำบล อัมพวา บางช้าง แควอ้อม เมืองใหม่ สวนหลวง วัดประดู่ บางนางลี่ ยี่สาร ท่าคา ปลาย- โพงพาง บางแค และแพรกหนามแดง

ประชากร อำเภออัมพวามีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 64,142 คน และมีจำนวน ครัวเรือนทั้งสิ้น 14,204 ครัวเรือน (จังหวัดสมุทรสงคราม, 2540, หน้า 35)

ความเชื่อและศาสนา

1. ความเชื่อดั้งเดิม ชาวอัมพวามีความเชื่อเกี่ยวกับการดูชะตาราศี ฤกษ์ยาม ความ เชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลัง อันเป็นความเชื่อดั้งเดิม เช่นเดียวกับชาวไทยในท้องถิ่น อื่น ๆ (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 110)

2. ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พิธีกรรมทางศาสนาของชาวอัมพวาที่ประกอบพิธีตาม คติในพุทธศาสนา มักปรากฏคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น การทำขวัญนาค ในพิธีอุปสมบท การหลั่งน้ำสังข์และสวมนมกลในงานมงคลสมรส เป็นต้น ส่วนหลักฐาน

รูปเคารพทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและเทวสถานต่าง ๆ ไม่ปรากฏในอำเภออัมพวา (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 110)

3. ศาสนาอิสลาม อำเภออัมพวาเป็นที่ตั้งของมัสยิดในศาสนาอิสลามเพียงแห่งเดียวของจังหวัดสมุทรสงคราม คือ มัสยิดดำรง ตั้งอยู่ที่ตำบลปลายโพรงทาง ชาวไทยมุสลิมอัมพวามีจำนวนเพียง 641 คน ชาวไทยมุสลิมเหล่านี้ดำรงชีวิตตามหลักศาสนาอิสลามเช่นเดียวกับชาวไทยมุสลิมในชุมชนอื่น ๆ

4. ความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีน ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในอำเภออัมพวา น่าจะเข้ามาตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากสมัยนั้นมีชาวจีน เข้าไปอาศัยตั้งถิ่นฐานตามเมืองบริเวณปากน้ำ เมืองท่าและชุมชนบริเวณแม่น้ำต่าง ๆ จำนวนมาก (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 116)

ชาวไทยเชื้อสายจีนที่อำเภออัมพวาส่วนมากนับถือพุทธศาสนา และยึดปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีจีนอื่น ๆ เช่น การไหว้เจ้า ในอำเภออัมพวามีศาลเจ้าของชาวจีน 1 แห่ง คือ ศาลเจ้าแม่เนี้ย ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าคา

ประเพณีของชาวอัมพวา

ประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนา ชาวอัมพวาส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จึงประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาต่างๆ อาทิ ประเพณีทำบุญ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีทำบุญวันมาฆบูชา ฯลฯ ผู้วิจัยขอกล่าวถึงประเพณีตามคติทางพุทธศาสนาที่ชาวอัมพวาสืบทอดมาแต่สมัยโบราณ และเป็นประเพณีที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของชาวอัมพวา คือ

1. ประเพณีชักพระของชาวอัมพวาในสมัยก่อนเริ่มต้นกันตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ปัจจุบันมีเพียงบางวัดเท่านั้น ที่จัดประเพณีชักพระ ได้แก่ วัดสวนหลวง ที่กำหนดวันชักพระในวันแรม 4 ค่ำ เดือน 12 และวัดบางลี่ ที่จัดประเพณีชักพระในวันแรม 3 ค่ำ เดือน 12

ชาวอัมพวาจะจัดขบวนแห่โดยอัญเชิญพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานบุษบก แล้วแห่แหนไปตามแม่น้ำลำคลอง ชาวบ้านนำดอกไม้ ธูปเทียน บูชาพระ และปิดทององค์พระพุทธรูปที่ใช้ในประเพณีชักพระ สมัยก่อนเมื่อถึงเดือน 12 น้ำในแม่น้ำ

ล้าคลงมีมาก ตอนบ่ายจะจัดประเพณีที่มีความสนุกสนานได้แก่การแข่งขันเรือ ปัจจุบัน การแห่แห่นบูนบก พระพุทธรูปตามแม่น้ำลำคลองหมดไป บางวัดที่ยังคงจัดประเพณีนี้ มักเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานในพลับพลาหรือบนศาลาการเปรียญให้พุทธศาสนิกชน ปิดทองสักการบูชา วันรุ่งขึ้นพุทธศาสนิกชนจะบำเพ็ญกุศลถวายผ้าป่าประเพณีการแข่งขันเรือก็หมดไปด้วย (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 224)

2. ประเพณีการถวายสลากภัต เป็นประเพณีการถวายอาหารและของใช้ เครื่องสังฆทานต่าง ๆ แด่พระภิกษุในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา โดยให้พระภิกษุจับหมายเลข ซึ่งหมายเลขดังกล่าวมี 2 ส่วน ส่วนแรกมีวนกระด้ายให้พระภิกษุจับสลากอีกส่วนหนึ่งติดไว้ที่อาหารและของใช้ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านนำมาถวาย เมื่อลูกศิษย์วัดค้นหาได้หมายเลขที่ของถวายตรงกับหมายเลขที่พระภิกษุจับสลากได้ ก็จะบอกให้เจ้าของสลagnำสิ่งของหรืออาหารนั้นไปถวายพระภิกษุ การถวายสลากภัตนี้ ทางวัดจะกำหนดวันใดวันหนึ่งก่อนเข้าพรรษา (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 113-114)

3. ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทจำลอง เป็นประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทจำลองที่วัดเขายี่สาร วัดบางกะพ้อม ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในอำเภออัมพวา ประเพณีนมัสการรอยพระพุทธรบาทจำลองนี้ จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 3 และขึ้น 2 ค่ำเดือน 11 พุทธศาสนิกชนจากตำบลอื่น ๆ ในอำเภออัมพวา จะร่วมใจกันไปทำบุญนมัสการพระพุทธรบาทจำลองที่วัดบางกะพ้อม และวัดเขายี่สาร (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 224)

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตของชาวอัมพวา อาทิ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด พิธีแต่งงาน พิธีศพ มีความคล้ายคลึงกับประเพณีของชาวไทยภาคกลางโดยทั่วไป ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะของชาวสมุทรสงครามและชาวอัมพวา คือ

1. ประเพณีทอดผ้าบายศรีนี้เป็นประเพณีเก่าแก่ของจังหวัดสมุทรสงคราม พิธีทอดผ้าบายศรีจัดขึ้นในงานศพของผู้ที่มีลูกสะใภ้ โดยก่อนที่จะทำพิธีประชุมเพลิงศพ บิดาหรือมารดาของสามี ลูกสะใภ้ต้องนำผ้าสบงที่พับเป็นรูปทรงดอกบัว เครื่องไทยทาน หมากพลู และเงินทอง จัดเป็นผ้าบายศรีนำไปกราบขอขมาต่อศพของบิดาหรือมารดาของสามี จากนั้นก็นำผ้าบายศรีดังกล่าวไปถวายพระภิกษุ

ประเพณีการทอดผ้าบายศรีดังกล่าว เป็นการแสดงความกตัญญูของลูกสะใภ้ ต่อนุพการีของสามี เนื่องจากสมัยก่อนหญิงสาวชาวอัมพวาเมื่อแต่งงานจะออกไปอาศัย

ร่วมบ้านของบิดามารดาฝ่ายสามี ตามธรรมเนียมของผู้ที่อยู่อาศัยร่วมกันย่อมมีการกระทบกระทั่งกัน ดังนั้นก่อนที่จะทำพิธีเผาศพบิดามารดาของสามี จึงควรแสดงการวธรรมขอขมาและอโหสิกรรมแก่กัน ปัจจุบันการปฏิบัติตามประเพณีดังกล่าวค่อย ๆ หดไป (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 225)

ประเพณีเกี่ยวกับศิลปะการแสดง ศิลปะการแสดงโดยทั่วไปของชาวอัมพวานั้น เป็นศิลปะการแสดงชนิดต่าง ๆ ของชาวไทยภาคกลาง ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงศิลปะการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอัมพวาดังนี้

1. วงปี่พาทย์ไทย อำเภออัมพวาเป็นแหล่งกำเนิดนักดนตรีที่มีชื่อเสียงหลายท่าน เช่น หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ครูปาน นิลวงศ์ ครูลวด นิลวงศ์ ครูเอื้อ สุนทรสนาน ดร. อุติน นาคสวัสดิ์ ฯลฯ นอกจากนี้วงปี่พาทย์ไทยของชาวอัมพวาก็มีชื่อเสียงมาแต่ยุคก่อน ดังจะเห็นได้จากเพลงไทยเดิม “แขกมอญบางช้าง” ที่ครูหน้าย ชาวตำบลบางช้าง อำเภออัมพวาได้แต่งทำนองเพลงไว้ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วงปี่พาทย์ที่มีชื่อเสียงในสมัยก่อน เช่น วงปี่พาทย์ของ นายปาน นิลวงศ์ วงปี่พาทย์ของนายลวด นิลวงศ์

ปัจจุบันอำเภออัมพายังคงรักษาเอกลักษณ์เมืองแห่งวงปี่พาทย์ไทย สืบทอดต่อมา ด้วยยังคงมีวงปี่พาทย์ไทยที่โด่งดังจำนวนหลายวง เช่น วงไทยบรรเลง วงมิตร-บรรเลงศิลป์ วงสุวรรณศิลป์ วงชัยสุวรรณ วงประจักษ์ศิลป์ วงรวมบรรเลง วงเทียบเทียบ-ศรีสามัคคีบรรเลง เป็นต้น (พิมพ์ ชัยจิตรสกุล, 2545, หน้า 143)

ชาวอัมพวยังคงนิยมใช้วงปี่พาทย์ไทยบรรเลงในพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ดังจะเห็นได้จากการบรรเลงปี่พาทย์ในพิธีทำบุญเลี้ยงพระ พิธีทอดกฐิน พิธีอุปสมบท งานศพ เป็นต้น (พิมพ์ ชัยจิตรสกุล, 2545, หน้า 122-125)

ชุมชนอัมพวยังคงสืบทอดศิลปะการแสดงปี่พาทย์ไทยตราบนานปัจจุบัน ตามกระบวนการสืบทอดวัฒนธรรมไทยดนตรีไทยดั้งเดิมตามบรรพบุรุษ สถานที่สำคัญในการจัดการเรียนการสอนสมัยนี้คือมูลนิธิพระบรมราชานุเคราะห์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือมูลนิธิ ร. 2 และบ้านดนตรีซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดภุมรินทร์กุฎีทอง

2. การแสดงหุ่นกระบอก หุ่นกระบอกของไทยนั้น เชื่อกันว่ามีกำเนิดในภาคเหนือประมาณรัชกาลที่ 5 โดยครูหนั่งนักปีพาทย์และนักละครผู้จัดทำหุ่นไทยเลียนแบบหุ่นจีนไหหลำ (จักรพันธ์ โปษยกฤต, 2542, หน้า 7188)

ต่อมาแม่ครูเคลือบบุตรสาวของครูหนั่งสืบทอดการเชิดหุ่นและการละครจากบิดา ได้ร้องเชิดหุ่นกระบอกให้หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ชม ที่อำเภออัมพวาอันเป็นโอกาสให้นายวงษ์ รวมสุข ได้ฝึกฝนและเรียนการเชิดหุ่นกับแม่ครูเคลือบจนมีความสามารถในการแสดงหุ่นกระบอกและตั้งหุ่นกระบอกคณะชูเชิดชำนาญศิลป์ ซึ่งนายวงษ์ รวมสุข ได้รับคัดเลือกให้เป็นบุคคลที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมภาคกลาง (สาขาการแสดงหุ่นกระบอก) เมื่อปี 2529 เมื่อนายวงษ์ถึงแก่กรรมแม่ครูอาบแก้วอ่อน ได้สืบทอดการเชิดหุ่นต่อมา (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 85)

ปัจจุบันการแสดงหุ่นกระบอกเลิกไปเกือบหมด ยังคงเหลืออยู่เพียง 5-6 คณะเท่านั้น ซึ่ง 2 คณะสืบทอดการแสดงหุ่นกระบอกมาจากนายวงษ์ รวมสุข ชาวอัมพวา คือ (1) หุ่นกระบอกคณะชูเชิดชำนาญศิลป์ ของนายวงษ์ รวมสุข โดยมี นางอาบแก้วอ่อน เป็นเจ้าของคณะ ปัจจุบันอาจารย์กรรณิการ์ แก้วอ่อน บุตรสะใภ้ แม่ครูอาบเป็นผู้ดูแลและสืบทอดการเชิดหุ่นของคณะหุ่นชูเชิดชำนาญศิลป์ (2) หุ่นกระบอกสมัครเล่นของนายจักรพันธ์ โปษยกฤต ผู้เป็นศิษย์ของนายนายวงษ์ รวมสุข และหุ่นกระบอกของชาวอัมพวาอีกคณะ คือ หุ่นกระบอกแม่สาหร่าย ผู้เป็นศิษย์ของแม่ครูเคลือบเช่นเดียวกัน (จักรพันธ์ โปษยกฤต, 2542, หน้า 7190)

การแสดงหุ่นกระบอกเป็นศิลปะการแสดงของชาติไทยที่ชาวอัมพวามีบทบาทในการสืบทอดต่อมาจนปัจจุบัน

เอกลักษณ์เฉพาะบางประการของชุมชนอัมพวา

ชุมชนอัมพวามีสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นกรอบของลักษณะเฉพาะตนหลายประการ ตลอดจนชุมชนแห่งนี้มีความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมในยุครัตนโกสินทร์อย่างมาก ที่ต่อมาได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

ตลาดน้ำท่าคา ลักษณะที่ตั้งชุมชนอัมพวามีแม่น้ำ ลำคลองน้อยใหญ่เป็นจำนวนถึง 143 สาย ดังนั้น แม่น้ำ ลำคลองดังกล่าวจึงเป็นแหล่งน้ำทางการเกษตร และเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่สองฝั่งแม่น้ำแม่กลองหรือลำคลองอื่น ๆ นำสินค้าการเกษตรออกสู่ตลาดด้วยการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2542, หน้า 132)

ตลาดน้ำท่าคา หรือนักคลองพันลา เป็นตลาดน้ำเก่าแก่ที่มีมาคู่กับชุมชนอัมพวา นับร้อยปี ตลาดน้ำท่าคาแห่งนี้เป็นศูนย์กลางการซื้อขายสินค้าทางการเกษตรที่สำคัญยังมีประชาชนในจังหวัดใกล้เคียง เช่น ราชบุรี เพชรบุรี พายเรือมาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันตลาดน้ำท่าคายังคงสภาพเดิมไว้ค่อนข้างสมบูรณ์ และยังเป็นตลาดน้ำคู่บ้านคู่เมืองอัมพวา (วิมล ไทรนันทวล, 2543, หน้า 165)

น้ำตาลบางช้าง พื้นที่ในตำบลบางนางลี่ ตำบลสวนหลวง ตำบลวัดประดู่ มีการทำสวนมะพร้าว ที่เรียกว่า มะพร้าวตาลเพื่อปาดเอาน้ำตาลจากงวงมะพร้าวแล้วเคี้ยวทำเป็นน้ำตาลมะพร้าว ที่มีชื่อรู้จักโดยทั่วไปว่า “น้ำตาลบางช้าง” (วิมล ไทรนันทวล, 2543, หน้า 83)

น้ำตาลบางช้างมีชื่อเสียงว่าเป็นสุคยอดในความหวาน มัน และมีกลิ่นหอม การทำสวนมะพร้าวน้ำตาลนั้นมีหลายขั้นตอน เริ่มจากการคัดพันธุ์มะพร้าวน้ำตาล ที่ต้องเลือกมะพร้าวที่มีลักษณะให้น้ำตาลสดมาก เช่น มะพร้าวที่มีทางใบถี่ ออกงวงหรือออกดอกที่เรียกว่าจั่นมะพร้าวถี่บ่อย พันธุ์มะพร้าวน้ำตาลที่รู้จักกันดีของชาวอัมพวา คือ มะพร้าวพันธุ์สายบัว พันธุ์สินนรา ฯลฯ เป็นต้น

กรรมวิธีการผลิตน้ำตาลของชาวอัมพวามีหลายขั้นตอน ซึ่งชาวบ้าน สืบทอดมานับเป็นเวลาร้อย ๆ ปี トラาจนปัจจุบัน น้ำตาลบางช้างเป็นเอกลักษณ์ที่สื่อถึงวิถีชีวิตของชาวอัมพวาประการหนึ่ง

มะพร้าวซอ เป็นมะพร้าวที่กะลามีลักษณะพิเศษใช้ประดิษฐ์ทำซอ พื้นที่ที่พบมะพร้าวทำซอในประเทศไทย คือ อำเภออัมพวา และอำเภอบางคนที่ ลักษณะของกะลามะพร้าวที่ใช้ทำซอมีรูปทรงสามเหลี่ยมมีปุ่มมีหู 3 ปุ่ม ปุ่มนี้ปรากฏที่เส้นสามแหรงด้านที่อยู่ตรงกันข้ามกับตากะลามะพร้าว มีรูปร่างโหนกคล้ายเคียงช้าง (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2542, หน้า 137)

ผู้ชำนาญเกี่ยวกับขอ ได้แบ่งความงามของมะพร้าวช่อออกเป็น 4 ระดับ คือ (1) พญาขอ เป็นมะพร้าวช่อที่มีพู่ปูดนูนเป็นพู่ตรงไม่บิดเบี้ยว และได้แนวกับพู่หน้าขอ ทั้งสองพู่ นอกจากนี้พู่ที่ปูดนูนนั้นมีขนาดเท่ากับจิ้งจกสองตัวชี้กันตลอดได้ ในสมัยก่อน บุคคลใดมีพญาขอต้องนำไปถวายพระมหากษัตริย์ (2) ขอพญา เป็นมะพร้าวช่อที่พู่ปูดนูน ขึ้นมาไม่มาก พู่ท้ายตรงไม่บิดเบี้ยว (3) ขอพล เป็นมะพร้าวช่อที่พู่ปูดขึ้นมาเล็กน้อย พู่ท้ายบิดเบี้ยวไปทางซ้ายหรือขวา และ Z4) ขอแกง เป็นช่อที่ทำมาจากมะพร้าวทั่วไป ไม่ใช่มะพร้าวพันธุ์ขอ (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 88)

สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานตราภูมิคุ้มห้ามแก่เจ้าของสวนที่มีมะพร้าวขอใช้ทำขอสามสายเจ้าของสวน ที่ได้รับพระราชทาน “ตราภูมิคุ้มห้าม” ได้รับการยกเว้นภาษีอากรที่ดิน กล่าวกันว่าเป็น การสนับสนุนให้เจ้าของสวนทำนุบำรุงมะพร้าวขอให้เจริญงอกงาม (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 89)

เครื่องเบญจรงค์ เป็นสัญลักษณ์ประการหนึ่งของอำเภอมัฒนา ซึ่งยังคงรักษาลวดลายและสีส้มตามแบบโบราณ กล่าวกันว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เครื่องถ้วยชามเบญจรงค์ที่สวยงามและคุณภาพสูง ได้ส่งเข้ามาใช้ในพระตำหนักที่มัฒนา โดยสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีทรงสั่ง จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการเขียนลวดลายเบญจรงค์และลายน้ำทองขึ้นในอำเภอมัฒนา

ผู้สืบทอดศิลปะการเขียนลายเบญจรงค์และลายน้ำทองมาจนปัจจุบัน คือ นายวิรัตน์ ปิ่นสุวรรณ ซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นบุคคลที่มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมภาคกลาง ปี 2534 สาขาจิตรกรรมลายเบญจรงค์และลายน้ำทอง (กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 84)

ภูมิหลังวงไทยบรรเลง

การศึกษาความเชื่อในพิธีไหว้ครุคนตรีไทยของวงไทยบรรเลง จำเป็นต้องมีความเข้าใจในความเป็นมาของวง การสืบทอด ตลอดจนเอกลักษณ์ของวง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ความเชื่อในพิธีไหว้ครุคนตรีไทยของวงนี้

ประวัติการก่อตั้งวงไทยบรรเลง

นายถึก แก้วละเอียด เป็นผู้ก่อตั้งวงไทยบรรเลง เมื่อประมาณ พ.ศ. 2480 โดยใช้ชื่อว่า “วงปี่พาทย์นายถึกหรือวงนายถึก” นายถึก แก้วละเอียด เรียนดนตรีไทยจาก ครูปาน นิลวงศ์ นักดนตรีฝีมือเยี่ยมของชุมชนอัมพวา ผู้ซึ่งมีเรื่องเล่ากันว่า กรมพระยา-
ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชหรือเสด็จวังบูรพา มักโปรดให้นำวงปี่พาทย์วงบางแพะของครูปาน
นิลวงศ์ บรรเลงที่ตำหนักภาณุอุทยานทุกครั้งที่เสด็จประทับแรมเมืองสมุทรสงคราม
(กระทรวงมหาดไทย, 2544, หน้า 109)

นายถึก แก้วละเอียด สมรสกับนางละออ มีบุตร 6 คน ทุกคนเป็นนักดนตรีไทย
แต่บุตรที่มีบทบาทในการสืบทอดวงไทยบรรเลงต่อมา คือ นายอุทัย แก้วละเอียด บุตรชาย
คนหัวปี และพ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด หัวหน้าวงไทยบรรเลงปัจจุบัน

1. จากวงนายถึกเป็นวงไทยบรรเลง นายอุทัย แก้วละเอียด เรียนดนตรีตั้งแต่อายุ
ไม่ถึง 10 ขวบ กับบิดา และยังมีโอกาสเรียนฆ้องวงจากครูปาน นิลวงศ์ ทั้งยังเรียนระนาด
เอกและปี่พาทย์มอญจาก ครูพริ้ม นักร้อง สองบรมครูดนตรีไทยของท้องถิ่นอัมพวา

เมื่ออายุ 11 ปี นายอุทัย มีโอกาสตีระนาดเอกประกอบการแสดงละครในงาน
อุปสมบทบ้านครูพริ้ม นักร้อง ในงานครั้งนั้น หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ได้
ชมการเล่นระนาดเอกของนายอุทัย แก้วละเอียด มีความพึงพอใจมากจึงขออนุญาตจาก
นายถึกผู้เป็นบิดาให้นายอุทัยไปฝึกเรียนดนตรีกับคนที่สำนักดนตรีบ้านบาตรพระนคร

นายอุทัย แก้วละเอียด ไปเป็นศิษย์ของหลวงประดิษฐ์ไพเราะตั้งแต่อายุ 11 ปี
ฝึกเรียนการเล่นดนตรีไทยได้ทุกประเภท และเรียนการประพันธ์เพลงพร้อมทั้งการ
ขับร้องเพลงไทยเดิมด้วย นายอุทัยมีความชำนาญและโดดเด่นในการเล่นระนาดเอกเป็น
หลัก นอกจากการเล่นเครื่องดนตรีไทยทุกชนิดได้อย่างยอดเยี่ยม

นายอุทัย แก้วละเอียด เรียนดนตรีและติดตามรับใช้ใกล้ชิดหลวงประดิษฐ์-
ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จนอายุครบวษา หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จึง
จัดพิธีอุปสมบทให้ เมื่อออกจากเพศบรรพชา นายอุทัยได้กลับบ้านที่อัมพวาและตั้ง วง
ปี่พาทย์มอญร่วมกับวงปี่พาทย์ไทยของบิดา โดยใช้ชื่อว่า “วงทัยบรรเลง” ชื่อ
วงทัยบรรเลงนี้ หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นผู้ตั้งให้ โดยใช้ชื่อนายอุทัย

“ทัย” ต่อมาเขียนเพี้ยนเป็น “ไทย” จึงเปลี่ยนเป็นไทยบรรเลงสืบมา (พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547)

นายอุทัย แก้วละเอียด สร้างวงไทยบรรเลงจนเป็นปึกแผ่นและถ่ายทอดสอนการเล่นดนตรีไทยแก่น้อง ๆ และชาวอัมพวา นายอุทัย แก้วละเอียดจึงเดินทาง ไปตั้งหลักปักฐานที่กรุงเทพมหานคร รับสอนดนตรีไทยที่บ้าน และยังเป็นครูสอนดนตรีไทยให้สถานศึกษาและสถาบันต่าง ๆ อีกทั้งยังได้รับเลือกจากหน่วยงานราชการให้เป็นตัวแทนไปเผยแพร่ดนตรีไทยในต่างประเทศหลายประเทศ ด้วยผลงานการสร้างสรรค์ด้านดนตรีไทย และการถ่ายทอดศิลปะการแสดงดนตรีไทยแก่เยาวชนของชาติ นายอุทัย แก้วละเอียด ได้รับการยกย่องจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาศิลปการแสดง (ดนตรีไทย) พ.ศ. 2538

อุทัย แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2546) กล่าวว่า “ผมโชคดีที่มีวาสนาได้เรียนดนตรีไทย กับบรมครูผู้มีชื่อเสียงถึง 3 ท่าน คือ ครูปาน นิลวงศ์ ครูพริ้ม นักร้อง และหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ทำให้ผมได้ฝึกฝนเรียนดนตรีไทยทุกชนิด แต่ผมชอบและถนัดเล่นระนาดเอกมากที่สุด”

ปัจจุบันนายอุทัย แก้วละเอียด มีอายุ 72 ปี (พ.ศ. 2547) ยังคงรับสอนดนตรีไทยที่บ้าน

2. วงไทยบรรเลงยุคปัจจุบัน มี พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด เป็นหัวหน้าวง มีลูกวงกว่า 30 คน มีฆ้องมอญจำนวน 13 โด้ง มีวงปี่พาทย์ไทย 2 วง นับว่าเป็นคณะดนตรีไทยที่มีความเป็นปึกแผ่นมากที่สุดของอำเภออัมพวา ผู้วิจัยขอกล่าวถึงประวัติ พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด โดยสังเขปดังต่อไปนี้

พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด เกิดเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2492 เป็นบุตรคนที่ 5 ในบรรดาพี่น้อง 6 คน ของนายถึก แก้วละเอียด และนางละออ แก้วละเอียด พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียดเติบโตมาในครอบครัวนักปี่พาทย์ตั้งแต่บรรพบุรุษ เมื่ออายุประมาณ 9 ขวบ บิดาบังคับให้เรียนดนตรีไทย โดยเริ่มฝึกตีฆ้องวงใหญ่ แต่ไม่ได้สนใจจริงจัง ต่อมาเมื่ออายุประมาณ 13 ปี ได้ติดตามนายอุทัย แก้วละเอียด ซึ่งเป็นพี่ชาย เข้ามาอาศัยอยู่ที่เมืองหลวง พี่ชายให้ฝึกฝนหัดตีระนาดเอก พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด ตั้งใจเรียนและฝึกฝนดนตรีไทยอย่างจริงจังในครั้งนั้น จึงสามารถพัฒนาฝีมือการตีระนาดจนมีลูกเล่น

พลิกเพลงเล่นเพลงได้ดี และยังได้เรียนการขับร้องเพลงไทยเดิมกับอาจารย์ผู้เป็นนักร้องประจำวงหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) สมัยนั้น คือ อาจารย์จันทนา วิจิตรคุณากร อีกด้วย

พ.ศ. 2514 ได้เข้ารับราชการที่กองดุริยางค์ทหารเรือ จึงต้องฝึกเครื่องดนตรีไทยทุกชนิด คือ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม มโหรีไทย มโหรีมอญ อีกทั้งมีโอกาเรียนการต่อเพลงกับนาวาโทอรุณ พาทยกุล และเรียนการขับร้องกับคุณหญิงไพฑูรย์ กิตติวรรณ (ทายาทของบรมครูดนตรีไทยจางวางทั่ว พาทยโกศล) ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (ดนตรีไทย) พ.ศ. 2529 อันเป็นโอกาสให้ พ.จ.อ. สมาน มีความสามารถในการ ขับร้องเพลงไทยเดิมสองทาง กล่าวคือ ทางแรกเป็นทางของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ที่มีลีลาอ่อนหวาน ซึ่งวงการดนตรีไทยเรียกกันว่า “ทางฝั่งพระนคร” และทางที่สองเป็นลีลาทางดุของท่านจางวางทั่ว พาทยโกศล อันเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า “ทางฝั่งธนฯ” (พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547)

สมาน แก้วละเอียด เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “ช่วงที่ฝึกหัดดนตรีไทยอย่างจริงจังที่กองดุริยางค์ทหารเรือ พี่มีความรู้สึก ว่า สายเลือดของความเป็นดนตรีไทยในตัวพี่ตื่นขึ้นมา พี่ตระหนักว่า ตนเองชอบและรักดนตรีไทยมาก” (พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547)

นายถึก แก้วละเอียด ถึงแก่กรรมประมาณ พ.ศ. 2529 แม้จะยังรับราชการที่กองดุริยางค์ทหารเรือ พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด ได้กลับมาช่วยทางบ้านควบคุมวง ต่อมาพี่สาวและน้องชายได้แยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนที่อื่น พ.จ.อ. สมานจึงต้องลาออกจากราชการในปี 2540 เพื่อดูแลกิจการและควบคุมวงไทยบรรเลง

3. การสืบทอดศิลปะดนตรีไทยของวงไทยบรรเลง วงไทยบรรเลงสืบทอดการสอนและถ่ายทอดศิลปะการเล่นดนตรีไทยตามแบบอย่างโบราณ คือ

3.1 การรับศิษย์ สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “ที่บ้านสอนดนตรีไทยแบบโบราณ ตามอย่างที่พ่อถึกได้ปฏิบัติไว้ คือ เด็ก ๆ หรือผู้สนใจมากินนอนที่บ้าน ส่วนมากพ่อแม่เด็กในละแวกนี้นำลูกมาฝากเรียน การฝากเรียนที่บ้านไทยบรรเลงของเรานั้นง่าย ไม่ยุ่งยากเพียงแค่ผู้ที่ต้องการเรียนนำ

ชั้นน้ำ ผ้าขาว ดอกไม้ ธูปเทียน และเงินค่ากำนัลจำนวน 12 บาทมาฝากตัวเป็นศิษย์ ก็จะได้รับ การฝึกสอน พี่ไม่คิดค่าสอนแต่อย่างใด”

ณรงค์ สังขพล (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547) กล่าวว่า “ผมเรียนดนตรีไทยกับบ้านนี้มาตั้งแต่สมัยพ่ออีก ตอนนั้นอายุประมาณ 14-15 ปี โดยอยู่กินนอนที่บ้านนี้ ตอนนั้นแม่ละออ ทำขนมไทยขาย พวกเด็กที่มาเรียนดนตรีก็ช่วยขูดมะพร้าว โม่แป้ง ทำขนม ฯลฯ ผมอยู่บ้านนี้มาตลอดจนมีครอบครัวจึงแยกบ้าน และยังเล่นดนตรีกับวงไทยบรรเลงจนบัดนี้”

3.2 การเรียนการสอน การเรียนสอนดนตรีไทยของวงไทยบรรเลงนั้นเป็นการสอนด้วยภาคปฏิบัติไม่ต้องใช้ตัวโน้ต เครื่องดนตรีจึงเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอนที่สำคัญยิ่ง วงไทยบรรเลงมีอุปกรณ์เพียงพอต่อการเรียนการสอน

ขั้นตอนการเรียนที่สำคัญประการหนึ่งคือการจับมือ โดยครูกล่าวคำบูชาให้ศิษย์กล่าวตาม จากนั้นให้ศิษย์กราบ 3 ครั้งที่ห้องวงใหญ่ และครูจับมือศิษย์พร้อมไม้ตีฆ้องบรรเลงเพลงสาธุการ เพราะเชื่อว่าเพลงนี้เป็นเพลงครูที่สำคัญที่สุด เสร็จแล้วให้ศิษย์กราบที่ห้องวงใหญ่อีกครั้ง ส่วนใหญ่การจับมือมักทำกันในวันทำพิธีไหว้ครูประจำปีของวง หลังจากการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ ในการบูชาครูเสร็จเรียบร้อยแล้ว (พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547)

สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547) เล่าว่ายุคก่อนวงไทยบรรเลงต่อเพลงให้ศิษย์แบบดั้งเดิม คือ การจับมือฆ้องวงใหญ่บรรเลงเพลงสาธุการ โหมโรง เพลงเรื่อง เพลงพิธีกรรม เสร็จแล้วจึงต่อเพลงมอญ แต่ยุคต่อมาปีพาทย์มอญได้รับความนิยมสูงมาก จึงปรับให้ศิษย์ด้วยการจับมือฆ้องมอญบรรเลงเพลงประจำวัดเพื่อสามารถเล่นออกงานได้ก่อน แล้วจึงกลับมาฝึกต่อเพลงไทยแบบดั้งเดิมควบคู่กัน”

4. ปัจจัยส่งเสริมความสำเร็จของวงไทยบรรเลง วงไทยบรรเลงประสบความสำเร็จได้รับความนิยมจากชาวอัมพวา และท้องถิ่นใกล้เคียง เนื่องจากเป็นวงที่สืบทอดการเล่นดนตรีไทยมาจากบรรพบุรุษ ประการหนึ่ง และเป็นวงที่หายาก คือ นายอุทัย แก้วละเอียด ได้เรียนและเป็นศิษย์ใกล้ชิดของบรมครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) อีกประการหนึ่ง นอกจากนี้นักดนตรีของวงไทยบรรเลงมีความพร้อมเพรียงและมีระเบียบวินัยในอาชีพ

สมาน แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547) เล่าถึงหลักการฝึกว่า “ที่ใช้วิธีการผสมผสานระหว่างความเป็นเสมือนญาติและความเป็นทหารในการดูแล ความเป็นญาติทำให้ทุกคนในวงมีความรักผูกพันต่อกัน ลักษณะของทหารที่พี่ได้รับการฝึกมานั้นช่วยในเรื่องความมีระเบียบวินัย และเคารพกฎระเบียบต่าง ๆ”

ปรารภ แก้วละเอียด (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547) เล่าถึงการสร้างความนิยมนวคนตรีว่า “ผมคิดว่าสิ่งที่ช่วยให้วงของเราเป็นที่นิยมก็คือ การปรับรูปแบบการจัดตั้งเครื่องดนตรีให้ดูสวยงาม พอจัดทำขึ้นสำหรับวงเครื่องดนตรีตกแต่งด้วยผ้าแพร ผ้าลูกไม้ ทำให้ดูสวยและสง่างาม”

ทวีศักดิ์ จันทรตั้ง (การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2547) เล่าถึงชุนักดนตรีว่า “ครู (พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด) จัดให้นักดนตรีสวมเสื้อแขนยาวสีขาวหากไปเล่นงานศพ และหากเป็นงานศพที่ได้รับพระราชทานเพลิงศพ นักดนตรีของวงก็จะผูกเนคไทสีดำด้วย ครูบอกว่าเป็นการแสดงความเคารพ และให้เกียรติแก่ผู้ตาย และเจ้าภาพของงาน”

ครอบครัวของ พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียด ช่วยกันดูแลวงไทยบรรเลง โดยบุตรชายคนโต นายปรารภ แก้วละเอียด เป็นนักระนาดเอก และช่วยบิดาควบคุมวงบางครั้งมีงานแสดงซ้อนกัน 2-3 งาน วงไทยบรรเลงก็สามารถรับงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะนอกจากบุตรชายคนโตแล้ว บุตรสาว คือ นางมยุรี (แก้วละเอียด) ประทุมทิพย์ ก็มีความสามารถในการเล่นดนตรีและช่วยดูแลวงอีกด้วย นายปริญญา แก้วละเอียด บุตรชายคนรองสำเร็จการศึกษาศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็เป็นนักดนตรีไทยที่มีความสามารถอีกด้วย ส่วนนางชิ้น แก้วละเอียด ภรรยาของ พ.จ.อ. สมาน นั้นช่วยดูแลด้านอาหารการกินแก่ลูกวงและประสานการรับงานการแสดงให้วงไทยบรรเลง

พ.จ.อ. สมาน แก้วละเอียดได้รับเลือกเป็นศิลปินดีเด่น (สาขาการแสดงดนตรีไทย) ของจังหวัดสมุทรสงคราม ประจำปี 2545 นอกจากนี้ท่านยังได้อุทิศตนช่วยเหลือสังคมหลายประการ อาทิ ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาลตำบลอัมพวาเป็นสมัยที่ 2 กรรมการบ้านดนตรี ประธานกรรมการการศึกษาโรงเรียนเทศบาลอัมพวา อีกทั้งรับเชิญบรรยาย แสดงและถ่ายทอดศิลปะดนตรีไทยแก่หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ

ภูมิหลังของอำเภออัมพวาและความเป็นมาของวงไทยบรรเลง สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชุมชนเก่าแก่แห่งลุ่มน้ำแม่กลอง ที่สืบทอดวัฒนธรรมการเล่นดนตรีไทยมาจนถึงปัจจุบัน วงไทยบรรเลงเป็นวงเป่าพาทย์คู่กับชุมชนอัมพวามาตั้งแต่ พ.ศ. 2480 และได้รับความนิยมนิยมาตลอด ทายาทของวงไทยบรรเลงได้รับการยกย่องในวงการดนตรีไทยอย่างกว้างขวาง